

СТИХІЙНІ СМІТТЕЗВАЛИЩА В ОКОЛИЦЯХ СІЛЬСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ЧЕРНІГІВЩИНИ: ВПЛИВ НА ПРИРОДНІ ЕКОСИСТЕМИ ТА СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

Лукаш О. В., доктор біологічних наук, професор, професор кафедри екології та охорони природи Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка

СТИХІЙНІ сміттєзвалища поблизу сіл стають звичайним явищем на Чернігівщині, незважаючи на щорічне зменшення сільського населення та вимирання поліських сел. Місцеве населення поступово перетворює природні фітоценози навколо сільських населених пунктів на спотворені екосистеми з плямами або кучугурами побутового сміття. Основою побутового сміття стихійних сміттєзвалищ у сільській місцевості є тверді побутові відходи: гума, синтетичні полімерні матеріали, скло, азбестовмісні матеріали (насамперед шифер). Особливу небезпеку створюють хімічні речовини невідомого складу, які кілька десятків років тому різними шляхами потрапили з колгоспів до сільських садіб і яких сучасні їх власники вирішили позбутися. Засмічення природних екосистем такими відходами призводить до зміни механічного та хімічного складу ґрунту та надходження канцерогенних речовин. Численні дослідження свідчать, що мінімальних безпечних меж впливу канцерогенів не існує – будь-які дози, що перевищують звичайний природний фон, є шкідливими. Іноді в лісах та на узліссях можна побачити рештки внутрішніх органів забитих тварин або померлу домашню худобу та птицю. Потрапляння таких забруднювачів до природних екосистем призводить до нітрифікації ґрунтів та поширення збудників захворювань тварин. Площа стихійних сміттєзвалищ становить від одного квадратного метра до кількох десятків сотих га.

Найчастіше на Чернігівщині стихійні сміттєзвалища в околицях сіл створюють у лісових, узлісних та яружно-балкових екосистемах. Потрапляння побутового сміття до лісових екосистем призводить до погіршення структури ґрунту, переважання деградаційних процесів у рослинному покриві. Це спричинює зміни якісних і кількісних характеристик лісового фітоценозу – збіднення флористичного складу фітоценозів (випадання бореальних та немораль-

них лісових видів), формування флорокомплексів ущільнених земель з переважанням рудеральних видів рослин. У соснових лісах у великій кількості трапляються бур'янові види: евапофіти – гравілат міський (*Geum urbanum* L.), чистотіл великий (*Chelidonium majus* L.) та геміапофіти – герань Робертова (*Geranium robertianum* L.), жабрій звичайний (*Galeopsis tetrahit* L.). У засмічених листяних лісах дуже поширені чистотіл великий (*Chelidonium majus* L.), розрив-трава дрібноквітка (*Impatiens parviflora* DC), гравілат міський (*Geum urbanum* L.), кропива жалка (*Urtica urens* L.). На нітрифікованих субстратах лісових сміттєзвалищ на слабкопідзолистих ґрунтах утворюються зарості бузини червоної (*Sambucus racemosa* L.), на багатих, свіжих, дерново-слабокпідзолистих ґрунтах – бузина чорна (*Sambucus nigra* L.). У гігрофільних місцезростаннях, насаперед ценозах деревно-чагарникової рослинності заплав, що зазнають засмічення, спостерігаємо рудералізацію угруповань ожини сизої (*Rubus caesius* L.) Засмічення соснових лісів зумовлює формування ценозів з участю робінії звичайної (*Robinia pseudoacacia* L.).

Наявність скла та полімерних матеріалів збільшує небезпеку виникнення лісових пожеж. Давно відомо, що спалювання будь-яких поліароматичних вуглеводів і полівінілхлориду (гуми, поролону, лінолеуму, поліетиленових пакетів, пластикового посуду) супроводжується викидом в атмосферу діоксинів та інших канцерогенів. Також ці небезпечні речовини є причиною різних недуг, а найнебезпечніше для здоров'я людей є те, що вони є причиною ракових захворювань.

Вплив стихійних сміттєзвалищ на яружно-балкові комплекси, крім забруднення екосистем, має ще й наслідки, пов'язані з випаданням видів, що закріплюють ґрунти. Тут, як і на засмічених побутовим сміттям осипах, ґрунтових відвалах, кар'єрах формується флорокомплекс еро-

дованих екоотопів, представлені адвентивні види-кенофіти, наприклад сухоребрик Льозелів (*Sisymbrium loeselii* L.), волошка розлога (*Centaurea diffusa* Lam.), нетреба звичайна (*Xanthium albinum* (Widder) H. Scholz.).

Створення стихійних сміттєзвалищ у болотних, прибережно-водних та водних екосистемах призводить до евтрофізації водойм, замулювання та порушення біофільтраційної функції. Особливу небезпеку для водної флори та рослинності становлять хлорорганічні речовини та пестициди, які не піддаються біологічному розкладанню та зберігаються у водному середовищі багато років. Гідробіоти є надзвичайно чутливими до таких синтетичних речовин. Життєвість у одних зразу, в інших – внаслідок накопичення отруйних речовин трофічними шляхами знижується. Такі негативні наслідки забруднення водойм є причиною якісно нових небезпечних процесів: порушення кисневого балансу у водоймах, підвищення вмісту нітрогену та фосфору, зниження здатності до самоочищення водних екосистем, погіршення санітарного стану води [1].

Внаслідок потрапляння до лучних екосистем побутового сміття відбувається деградація лучних фітоценозів – зникають типові пратанти, відбувається значне розрідження травостою, переважання патієнтів та експлерентів-деструкторів. У лучних фітоценозах на місцях викидання сміття коефіцієнт дигресії перевищує 50% і може досягти 80–90%. Зміна флористичного складу лучних фітоценозів у місцях стихійних сміттєзвалищ відбувається у напрямі ксерофітизації травостою, збільшення кількості видів слабкозасолених екоотопів, випадання цінних у кормовому відношенні видів та поширенню баластних видів. Так, постійними компонентами смітників на місці болотистих лук є нітрофільні неїстівні види – осот польовий (*Cirsium arvense* (L.) Scop.), кропива дводомна (*Urtica dioica* L.), будяк акантоподібний (*Carduus acanthoides* L.).

Розв'язання проблеми забруднення побутовим сміттям прилеглих до сільських населених пунктів природних екосистем ускладнюється тому, що вивезення сміття з села дає незначну економічну вигоду для тих, хто працює в цій сфері. Їм не ви-

гідно спеціально їхати за одним мішком сміття. За законодавством, кожна сільська, міська рада має забезпечити громадянам можливість викидати й забирати це сміття, проводити санітарне очищення території, а також розробити схеми санітарного очищення території. Органи місцевого самоврядування в польських селах не мають грошей, щоб придбати сміттевоз, контейнери та забезпечити вивезення сміття самотужки. До того ж, ставлення селян до відходів є трохи іншим, ніж у міських жителів: відходи у кращому випадку спалюються чи закопуються. А про плату селян за вивезення відходів не варто й говорити через неплатоспроможність цієї групи населення. Більшість селян навіть не знають, що вони, створюючи несанкціоновані сміттєзвалища, порушують закони України «Про відходи», «Про охорону навколишнього природного середовища» та Земельний Кодекс України. Зазвичай мешканців не цікавить, якої шкоди завдають їхні дії.

На нашу думку, періодичні перевірки сільських населених пунктів не розв'язують проблеми. Наприклад, кілька років тому за результатами перевірки, проведеної в селищі Седнів та селі Нове Чернігівського району Чернігівською міжрайонною прокуратурою з нагляду за додержанням законів у природоохоронній сфері, розпочато кримінальне провадження. Прокурорська перевірка на території населених пунктів виявила чотири стихійні сміттєзвалища твердих побутових відходів, які тривалий час не вивозили. Було встановлено, що внаслідок бездіяльності службових осіб селищної ради шкода, завдана навколишньому природному середовищу, становить понад півтора мільйони гривень. За фактом засмічення земель твердими побутовими відходами міжрайонна прокуратура з нагляду за додержанням законів у природоохоронній сфері розпочала кримінальне провадження за ч. 2 ст. 367 КК України (службова недбалість, що спричинила тяжкі наслідки). Але такі стягнення можна застосувати у сотнях сіл Чернігівської області.

Література:

1. Макрофиты – индикаторы изменений природной среды / [Д. В. Дубина, С. Гейни, З. Гроудова и др.]. – К. : Наук. думка, 1993. – 436 с.